

Öre – förslag till en alternativ etymologi

Ordet *öre* har inte på länge varit föremål för någon diskussion bland etymologer. De moderna tongivande etymologiska uppslagsverken redovisar alla en och samma bild av ordets ursprung. Vid närmare påseende visar sig denna bild dock vara åtskilligt mindre entydig än vad uppslagsverken låter förmoda. Det förefaller därför motiverat att ta upp ordets etymologi till en ny och förutsättningslös prövning.

Jag kommer här att i tur och ordning behandla ordets förekomst och betydelse och den hittillsvarande uppfattningen om ordets uppkomst. Därefter kommer ett förslag i två steg till en alternativ etymologi att presenteras, och slutligen kommer en sammanfattning att ges.

1. Ordets förekomst och betydelse

Ordet *öre* är ett nordiskt ord (runsv. *aura*, pl. ack., fsv. *örir*, fd. *øre*, fvn. *eyrir*, pl. *aurar*; mlt. *öre*, feng. *ōra* är lån från. *aurar*, pl.). De i fornspråken belagda betydelserna är: 1. öre som viktenhet = 1/8 mark; 2. öre som värdeenhetsenhet = 1/8 mark; 3. betalningsmedel, pengar; och 4. egendom.

2. Den hittillsvarande uppfattningen om ordet

2.1. Den traditionella etymologien

Den traditionella etymologien vill uppfatta detta ord som ett lån från latinet. Så säger t.ex. Nielsen (Nielsen 1966, s. 477) utan reservation under *øre*:

af urnord. **auriar* og **aurōr* pl.; g(amme)lt lån fra lat. *aureus* 'guldmønt' til *aurum* 'guld', af **ausom* 'det rødlige (metal)', modsv. oldlit. *ausas* 'guld'.

De Vries (de Vries 1961 s. 108), Jóhannesson (Jóhannesson 1956 s. 943) och Ásgeir Blöndal Magnússon (Blöndal Magnússon 1989 s. 159) accepterar likaledes tanken utan reservation.

Med något försiktigare formuleringar har redan tidigare Emil Olson (Olson 1916 s. 192), Elof Hellquist (Hellquist 1948 s. 1464) och Wessén (Wessén 1960 s. 500¹) uttalat sig för denna tanke. Torp (Torp 1919 s. 886) däremot,

¹ Oförändrat i Wessén 1991.

säger kort och gott: "Usikker oprindelse". H. Falk og A. Torp (Falk og Torp 1911) dessförinnan, refererar den traditionella etymologien men uttalar avslutningsvis: "Vielleicht ist das wort echt germ. und die grundbed. eine allgemeinere: vgl. *eyrir* "eigentum, gut" (siehe *løsoøre, livøre*) und afries. *âra* pl. "früchte, gut")."

Det av Falk og Torp anförda ffris. ordet har dock visat sig sakna relevans i sammanhanget. Det är ett *ar*, n., motsvarande feng. *ear* 'ax', som i sitt textsammanhang synekdochiskt representerar 'skörd' (se van Helten 1907 s. 74). Hertzberg (NGL V 1895 s. 165) tar emellertid bestämt ställning mot etymologien. Hertzberg säger bl.a.:

herimod taler [...] at [...] [ordets] oprindelige bemærkelse, efter dets hele brug at slutte, ikke kan have været værdi- el. myntenheden, men maa have været vægtenheden, og at en guldmynt el. medalje, veiende saameget som 1 *eyrir* (omtr. 468 norske æs = 26.7 gram) maa have været en meget stor og vel næsten ukjendt sjældenhed i det gamle Norden; den almindelige aureus fra den romerske keisertid veier omtr. 7–8 gram.

Något eget förslag till etymologi framför Hertzberg dock icke.

2.2. Ordet öre från ordbildningssynpunkt

Vad som i fsv. och fd. förefaller vara en entydig form – *örir*, pl. *örar* – visar sig i fvn. vara dubbeltydigt – *eyrir*, pl. *aurar*. Singularformen är tydligen en *ia*-stam, medan pluralformen däremot förefaller vara en ren *a*-stam. I urn. borde det då ha sett ut på följande vis:

urn.	* <i>auriar</i> ,	pl.	* <i>auriōR</i>	**
fvn.	<i>eyrir</i>		–	
urn.	* <i>aurar</i> ,	pl.	* <i>aurōR</i>	
fvn.	–		<i>aurar</i>	

** Möjligen skulle någon pluralform inte behöva förutsättas för *eyrir*, se nedan.

Belägg saknas helt både på *ia*-stammens antagna pluralform och på *a*-stammens antagna singularform. Vad som föreligger, är som nämnts en hybrid av en singular *ia*-stam och en plural möjlig *a*-stamsform. Denna komplikation tycks man i senare tid ha ägnat förstrött intresse eller helt förbigått. Jóhannesson menar att pluralen är bildad till lat. *aura*, pl., av *aurum* 'guldmynt', och hänvisar till Hellquist. Denne yttrar sig dock icke om saken. I stället förefaller det vara Marstrander (Marstrander 1924 s. 30) som är upphovsman till denna hypotes. Enligt denne har *aurar*, pl., uppkommit genom kontamination av ett antaget **auriōR*, pl., med ett antaget, nordiskt kollektiviskt generellt pluralt **aura* 'myntat guld'. Denna hypotes kan knap-

past karakteriseras som annat än äventyrlig. Tanken att *aurar*, pl., skulle återgå på ett lat. *aura*, pl., måste rimligen förutsätta en betydelse 'guldmynt, pengar' hos *aura*, såvitt jag förstår. Någon sådan användning av ordet finns dock icke belagd. Lewis and Short (Lewis and Short 1969) redovisar bara singularformen med den kollektiva betydelsen "gold as coined money" och med bruklighetsbetyget "frequent".

Marstrandens försök till förklaring av den avvikande pluralformen *aurar* liksom den som har givits av Axel Kock (Kock 1911–1916 s. 151) innebär samtidigt att de båda laborerar med antaganden om separata latinska utgångsformer för *eyrir* och *aurar*, något som icke kan beläggas och som icke övertygar. Resonemangen ger intryck av nödlösningar, framtvingade av låsningen till tanken att *eyrir* måste vara etymologiskt identiskt med *aureus*.

Ingen har således redovisat en fullständig och även för pluralens del övertygande etymologi. Detta framstår som så mycket märkligare som pluralformen *aurar/örar* är en i och för sig lika tänkbar utgångspunkt som singularformen *eyrir/örir* för en etymologisk analys, se nedan.

Även om man nu skulle acceptera den traditionella etymologien som åtminstone delvis formellt möjlig, så är det omöjligt att bedöma dess värde innan den har konfronterats med den språkliga och sakliga verkligheten. Låt oss då först se på denna.

2.3. Språkgeografiska omständigheter och sakliga fakta

2.3.1. Ordets förekomst

Ordet *öre* är primärt belagt endast i de nordiska språken. Det saknas alltså fullständigt primära belägg från hela den väst- och östgermanska värld som skiljer Norden från det tänkta, långivande språket, något som måste betecknas som anmärkningsvärt. Man kan jämföra med förhållandet att tidiga lån som fsv. *mylna* 'mölla, vattenkvarn' och verbet *köpa*, *kaupa* 'köpa' är spridda över hela det germanska språkområdet. Mlt. *öre* och feng. *ōra* är som redan sagts lån från nordiska språk. Det senare ordet betecknade ett danskt mynt värt 1/8 mark, d.v.s. 1 örir, och anses gå tillbaka på pl. *aurar*.

2.3.2. *Aureus* som myntenhet

Det romerska myntet *aureus* präglades fr.o.m. Caesar till omkring 200 e. Kr. Det avlöstes av kejsar Konstantins *solidus* år 324 e. Kr. Enligt numismatikern Sture Bolin (Bolin 1947) skall beteckningen *aureus* ha använts även för myntet *solidus*, särskilt av vissa (av Bolin icke närmare angivna) germanfolk. Något spår av detta bruk i väst- eller östgermanska språk står som redan framhållits dock ej att finna.

Av den av Gregorius av Tours (d. 594 e. Kr.) författade *Historia francorum* (GregoriusHF) framgår att det bysantinska guldmyntet i latinspråkliga sammanhang i det frankiska riket i viss utsträckning kallades *aureus*. Så t.ex. i GregoriusHF 5.14 (*Guntchramnus rex, in ira commotus, Herponem LXX aureis damnat*) och 6.36 (*datis viginti aureis*), även om *solidus* också förekommer, t.ex. i 5.18 (*tria milia solidorum*).

Nu skrev Gregorius på latin. Hans uppväxtmiljö var också latinsk, inte keltisk eller frankisk, och utpräglad klerikal, bl.a. genom att hans utbildning leddes av dels farbrodern, biskop Gallus av Clermont-Ferrand, dels hans mors morbror, biskop Nicetius av Lyon (Erikson 1963 s. 8). Av Gregorius' latinska språkbruk kan man därför knappast dra slutsatsen att frankiskan skulle ha använt ordet *aureus*.

Däremot har ordet *solidus* avsatt spår i t.ex. ffr. *solt*, *sol* ss. myntenhet (fr. *sou*), mnl., mlt. och mht. *solt* (gen. *soldes*) 'lön, sold', meng., fd. och fsv. *sold*, med samma betydelse. Detta ord tillhör dock icke det äldsta språkskiktet i Norden. Det äldsta ordet i de germanska språken för *solidus* (*aureus*) är i stället *skilling* (jfr mht. *schillinc*, mlt. *schillink*, *schildink*, fht., fsax., ffris., dan. och sv. *skilling*, fvn. *skillingr*, feng. *scilling*, got. *skillingg*; av osäkert ursprung (jfr Arngart (1945), Kluge (1989) och Hoad (1986)).

För att *aureus*-etymologien skall gå ihop i tid och rum måste man därför göra ettdera av följande två antaganden;

antingen antar man att ordet lånats in i urnordiskan under eller i nära anslutning till den jämförelsevis korta tid som myntet *aureus* faktiskt gällde i Rom (fram till år 324 e. Kr.). Avståndet i tiden och i rummet blir då stort fram till äldsta belägget i runsv. från 800-talet. Någon direkt kontakt under denna tidiga period kan dock knappast förutsättas;

eller antar man (med Bolin) att vissa germanfolk (vilka?) fortsatte att använda *aureus* som beteckning för den år 324 införda *solidus*, och att något av dessa någon gång under folkvandringstid kom i kontakt med och förmedlade ordet till de nordiska folken. Varje indicium på något sådant saknas dock.

Hur rimligt är det då i största allmänhet att antaga att *aureus* som beteckning för en mynt- och värdeenhets skulle ha spritts från romarriket till en utkant i det fria Germanien under romersk järnålder och folkvandringstid? Ett visst svar på den frågan kan man få av allmänhistoriker, numismatiker och rättshistoriker.

Till en början har vi en uppgift från Tacitus (Tacitus 5 s. 70). Han lämnar först upplysningen att germanerna i det inre av det fria Germanien inte använder silver eller guld som betalningsmedel utan idkar byteshandel. Därefter säger han:

Emellertid uppskatta de oss närmast boende för handelsförbindelsens skull guld

och silver samt godkänna och föredraga särskilt vissa av våra myntsorter [...]. Våra gamla, länge kända mynt serrater [d.v.s. *serrati* 'taggade mynt'] och bigater [*bigati* 'mynt med två sammanokade hästar'] hålla de gärna till godo med. Även äro silvermynt mera eftersökta än guldmynt, ej på grund av någon förkärlek utan emedan ett större antal silverslantar bekvämare lämpar sig för köp av vanliga billighetsvaror.

Tacitus påstår således att germanerna på hans tid (d.v.s. omkring år 100 e. Kr.) föredrar silvermynt, d.v.s. denarer, framför guldmynt, d.v.s. *aurei*. Bolin (Bolin 1926 s. 286), som undersökt och analyserat de germanska myntskatterna, deras förekomst och sammansättning, redovisar uppgifter som stöder Tacitus. Silvermynten, och då de gamla denarerna från tiden före Neros myntreform och från republikens tid, dominerar helt över guldmynten under första århundradet och är allenarådande under andra århundradet. Bolin ser det uppenbara skälet till detta i de förneronska denarernas högre vikt och bättre halt (Bolin a.a. s. 258).

De äldre denarerna dominerar de funna skatterna ända in i 400-talet (Bolin a.a. s. 287). Efter år 200 uppträder guldmynt oftare än tidigare. Bolin sammanställer detta med den försämring av bl.a. silvermyntet som inleddes under militärkejsarnas tid av Septimius Severus (193–211) och som gick till en höjdpunkt under den fruktansvärda inflationen under 260- och 270-talen (Bolin a.a. s. 269).

Bolin betecknar dock guldmynten från 200-talet som näppeligen något annat än guldmedaljer eller guldtackor utan någon fast vikt (Bolin a.a. s. 287) och menar att de därför som mynt betraktade varit synnerligen bristfälliga. Han påpekar också att de i stor utsträckning försetts med öglor eller genomborrats, tydligen för att kunna bäras som smycken. I jämförelse med silvermynten förekommer guldmynt ytterst sparsamt i skatterna, endast sporadiskt och i regel endast ett enda mynt.

Den slutsats man kan dra av detta måste vara att ingenting talar för att det romerska guldmyntet *aureus*, som alltså existerade väsentligen från Caesar fram till kejsar Konstantin I, kan ha fått någon betydelse som värdeenhets i det fria Germanien.

Vad som händer i början av 300-talet är nu att kejsar Konstantin I lyckas införa ett fast värdemynt, nämligen guldmyntet *solidus*. Av fynden av *solidus*-mynt i de germanska myntskatterna från Konstantins tid fram till Justinianus (d. 565), då myntfynden i Skandinavien upphör, drar Bolin slutsatsen att "germanerna i de relativt likvärdiga *solidus*-mynten funnit en ersättning för de relativt likvärdiga denarerna från 100-talet, vilka sedan länge behärskats av de germanska skatterna" (Bolin a.a. s. 292).

Med "relativt likvärdiga" menar Bolin efter vad jag kan förstå inte att denaren varit likvärdig med *solidus*-myntet, utan att denarerna tagna för sig

haft ungefär samma värde inbördes, och att detsamma gällt för *solidus*-mynten, att båda mynten varit värdemynt, inte skiljemynt.

Att germanerna övertog guldmyntet *solidus* som värdemätare förefaller stå utom diskussion (Bolin 1926 s. 311, Hilliger 1907 s. 18). Detta återspeglas bl.a. i att just beteckningen *solidus* övertagits (fr. *sou*, ffr. *solt*), men kanske främst i ordet *skilling* som i en lång rad germanspråk betecknade samma mynt (se ovan).

Finns det då överhuvudtaget något som positivt talar för att *aureus* som beteckning för värdeenhets skulle ha spritts till de nordiska språken? Svaret på denna fråga måste bero av frågan huruvida det är möjligt att rent sakligt identifiera värde- och viktenheten *öre* med värde- och viktenheterna *aureus* eller möjligen (*aureus*) *solidus*. Skaare (Skaare 1976 s. 716) säger utan närmare distinktion: ”Øre, nord. vekt- og verdienhet som går tilbake til eldre jernalder . . . Som vekt ligger ø. meget nær den rom. unse: 27.29 g.”

2.4. Aureus som viktenhet

Ordet *öre* betecknade såväl värde- som viktenhet. (Jfr: ”*gaf ek henni eina gullbrazu, sem vegr halfan annan eyri*”. DN I 537:7) Vikten *öre* var (i Norge) 26.8 g (Brøgger 1921 s. 6–7). En lättare öresvikt höll omkr. 24 g (Skaare a.a.). Den romerska *aureus* vägde under kejsar Augustus tid 7.8 g. Kejsar Konstantins *solidus* vägde 4.55 g.

Någon överensstämmelse i vikt finns alltså – som redan framhållits av Hertzberg – inte alls mellan *öre* som viktenhet och de romerska guldmynten. I stället ligger åtminstone den tyngre öresvikten (26.8 g) nära den romerska viktenheten *uncia* ’uns’, på 27.29 g.

Inte heller om man – med hänsyn till att *aureus*-vikten gällde guld och öresvikten i Norden väsentligen gällde silver – försöker räkna om guldvärdet av 7 g till vikt i silver, tycks man kunna finna något säkert sammanhang. Förhållandet mellan guld och silver var således enligt Andersson (Andersson 1960 sp. 572) i varje fall i början av medeltiden ”1:8, för att under 1300-talet och senare bli 1:10 eller 1:11 som i de flesta europeiska länder”. Från romarriket på Neros tid finns uppgiften att 1 *aureus* var värd 25 denarer. Detta skulle motsvara ett ungefärligt förhållande mellan guld och silver på 11 23/32:1 (Bolin 1926 s. 91).

Redan förhållandet 1:8 skulle då av guldvikten hos en *solidus* – 4.55 g – ha givit en silvervikt på 36.4 g, och vikten hos en *aureus* – 7.8 g – en silvervikt på 62.4 g. Detta att jämföra med öresviktens 26.8, resp. 24 g.

Det är svårt att i dessa förhållanden finna något stöd för tanken att *öre* som beteckning för en nordisk vikt skulle kunna föras tillbaka på en romersk *aureus* eller (*aureus*) *solidus*. Vikten *öre* synes stämma med fel ord (*uncia*).

När Skaare uttalar att *öre* är en nordisk vikt- och värdeenhets som går

tillbaka till äldre järnåldern, så måste han rimligtvis endast avse dessa enheter som storheter betraktade, utan avseende på vad de kallades.

Ingenting i vad som är känt om värde- och viktenheterna *öre* och *aureus/solidus* talar således för att de skulle gå att identifiera med varandra. Allt talar i stället emot en sådan tanke.

2.5. Sammanfattande omdöme om aureus-etymologien

Sammanfattningsvis torde man mot *aureus*-etymologien kunna rikta följande kritik:

den dubbla formen har inte givits någon rimlig och hållbar motivering och inte övertygande förklarats; och
både språkgeografiska och sakliga skäl talar mot *aureus*-etymologien.

Såvitt jag förstår, är *aureus*-etymologien därför ohållbar.

3. En alternativ etymologi

3.1. Kriterier för en godtagbar etymologi

Det har av det nyss sagda redan framgått vad jag menar att man måste kräva av en helt övertygande etymologi; den bör osökt gå att förena med

- dels alla huvudbetydelseerna
 - 1) värdeenheter = 1/8 mark
 - 2) viktenhet = 1/8 mark
 - 3) pengar
 - 4) egendom i allmänhet

dels den dubbla ordbildningen *eyrir* – *aurar*.

Om man emellertid är beredd att på allvar överväga en dubbel ordbildning, måste man i konsekvensens namn också beakta möjligheten att denna dubbelhet kan ha sin bakgrund i två helt skilda etymologier, en för fvn. *eyrir* och en annan för *aurar*, pl. Det blir i så fall inte lika självklart att var och en av dessa tänkta etymologier ensam skall kunna förklara alla huvudbetydelseerna. Om båda etymologierna tillsammans kan göra detta, kan de båda tänkta ordens sammansmältning i användningen förklara att ordens betydelsespektrum i det bevarade fornspråket förefaller vara identiskt.

Om emellertid en dubbel etymologi kunde ges av ett sådant slag att den innefattade ett bildningssammanhang mellan *eyrir* och *aurar*, så skulle detta – med hänsyn till formernas semantiska homogenitet – utan tvekan vara att föredraga. Professor Sven Ekbo har under diskussioner välvilligt givit mig uppslaget till den skiss till etymologi som här skall presenteras. Han önskar själv karakterisera den som mycket osäker.

3.2. *Ekbos skiss till alternativ etymologi*

1. *Aurar*, pl., representerar ett gammalt (urgermanskt eller förgermanskt) ord, vars singular, om den funnits, dött ut i nordiska språk, kanske på grund av förekomsten av flera homonymer. Den ursprungliga innebörden hos den förutsatta singularen **aurr* och pluralen *aurar* vore då mer eller mindre densamma som hos germ. **auðaz*, *auðuz* (> fvn. *auðr* 'rikedom, lycka', fsax. *ōd* 'besittning, egendom', feng. *ēad* 'rikedom, lycka' m.fl.). Det förutsatta **aurr* i denna förutsatta ursprungliga betydelse har sedan dött ut förlitterärt i de västgermanska språken, kanske på grund av konkurrens från det ord som representeras av fsax. *ōd* m.fl.

2. Till detta ord motsvarande **aurr*, *aurar*, pl., har i urnordiskan bildats en *ia*-stam resulterande i *eyrir* med en ungefärlig betydelse 'något som hör till rikedom eller egendom o.d.' och som i egenskap av sekundär bildning hade något mera singularärt över sig.

3. Det förgermanska ord som skulle motsvara **aurr*, *aurar*, pl., kunde man då sammanföra med det allmänt germanska ord som representeras av fvn. *auðr* 'rikedom', på följande sätt. Man kan utgå från ie. **au-* (**aw-*) i bl.a. find. *ávati* 'befordrar, hjälper', *ávas-*, n., 'gunst, bistånd', lat. *avere* 'åstunda', ev. gr. *en-eés* 'välvillig', got. *awiliuþ* 'tacksägelse'; liksom man kan fatta *auðr* och dess germanska motsvarigheter som en participbildning på ie. *-t* till en ie. verbbildning (jfr find. och lat. ovan), kan **aurr* fattas som en *r*-bildning till samma verb av samma slag som *åker*, *läger*, *timmer* m.fl.

4. Betydelsen 'vikt- och värdeenheter av visst slag' hos fvn. *eyrir*, *aurar*, pl., skulle då motsvara en sekundär betydelse hos de motsvarande två förutsatta, urnordiska orden. Möjligen kunde man gissa att *ia*-avledningen motsvarande *eyrir* tidigt kunnat få specialbetydelsen 'vikt- och värdeenheter'. Kanske *aurar*, pl. tantum, betytt 'värdeföremål (i djur och saker)' > 'rikedom, egendom', medan *eyrir* haft den ursprungliga betydelsen 'speciellt värdeföremål' > 'vikt- och värdeenheter'. Möjligen kan de belagda betydelseerna i den poetiska Eddan för *eyrir* resp. *aurar* utgöra något stöd för en sådan tanke.

5. Det nya, genom *ia*-avledning skapade ordet skulle som singularis ha fungerat i stället för en singularform av det förutsatta moderordet **aurar*, vilken antingen dött ut på grund av konkurrens (se p. 1) eller också – om moderordet varit plurale tantum – aldrig funnits. Något behov att förutsätta en pluralform till det till *eyrir* svarande ordet skulle med detta resonemang inte behövas, emedan användningen av det gamla ordets pluralform torde ha varit fast förankrad (jfr *logaurar*, *verðaurar*).

Så långt Ekbos skiss som jag ovan återgivit i något omredigerat skick. Angående de refererade betydelseerna i Eddan kan i förbigående nämnas att *eyrir* där förekommer en gång och då klart representerar 'värdeföremål av ädelmetall, smycke' (Sigurðarkviða in skamma 51:2), medan *aurar* förekommer fyra gånger och då genomgående representerar ett allmännare 'värdeföremål, pl., egendom' (Hyndluljóð 3:1, Völundarkviða 14:5, Sigurðarkviða 37:6 och 39:4).

3.3. Kommentar till Ekbos skiss

Såvitt jag kan förstå, ger Ekbos skiss till sammanfattande etymologi för *eyrir* och *aurar* med de reservationer han själv knyter till denna för första gången en osökt, formellt invändningsfri och språkgeografiskt plausibel förklaring till själva uppkomsten av de två ord som av allt att döma måste förutsättas. Den betydelseutveckling hos *aurar* som då måste förutsättas – 'värdeföremål, pl., egendom' > 'värdeföremål eller egendom av visst, specifikt värde' – skulle i så fall kunna uppfattas som illustrerad av sammansättningarna *verð-aurar*, pl., 'betalningsmedel' och *lögaurar*, pl., 'lagliga betalningsmedel', där *-aurar* fortfarande har sin ursprungliga betydelse. I elliptisk användning skulle då *-aurar* ha kunnat ta första klivet mot en specialisering till just 'värdeföremål eller egendom av visst, specifikt värde (= värdeenheter)'.¹

De antaganden om ett utdöende av singularformen till *aurar*, pl., alternativt ett ursprungligt plurale tantum som Ekbos skiss innehåller har den fördelen att de helt går att förena med de numerusformer som det bevarade materialet uppvisar. Man skulle då se *eyrir* enbart som en komplettering av ett i numerushänseende – redan från början eller efter hand – defekt ord utan singular form. Denna morfo-semantiska utveckling skulle då rimligen antas ha varit fullbordad innan de specialiserade betydelseerna 'värdeföremål av visst bestämt värde i silver' och 'vikt i silver motsvarande visst bestämt värde' hunnit uppstå.

De i Eddan belagda betydelseerna skulle då representera de ursprungliga betydelseerna hos både *eyrir* och *aurar*, pl., och man skulle då kunna sätta punkt för hela resonemanget här.

Enligt min mening kan man dock inte avvisa möjligheten av en alternativ förklaring till det heteroklitiska numerusparadigmet. Den ovan refererade förklaringen har som nödvändig förutsättning antagandet att de två ord som representeras av *eyrir* och *aurar*, pl., i numerushänseende aldrig konkurrerat med varandra. Om man emellertid vill göra anspråk på att vara helt förutsättningslös, måste man ändå räkna med möjligheten att fulla numerusformer för båda orden en gång faktiskt existerat. Om man väljer detta alternativ, förefaller Ekbos skiss inte i sig – ensam – kunna ge någon osökt

förklaring till varför två olika ord utvecklat identiska betydelser under uppvisande av det märkliga morfologiska resultatet att enbart singularformen av det ena och enbart pluralformen av det andra ordet finns belagda.

Om man i stället hade kunnat göra sannolikt eller åtminstone antagligt att de två orden – på någon semantisk utvecklingsnivå – varit knutna till separata sakliga företeelser och påvisa något rimligt skäl för detta, så skulle det för mig framstå som lättare att förstå i första hand varför två olika ord använts och i andra hand möjligen också varför de fått en så märklig morfologisk distribution. Jag vill därför försöka ge ett bidrag till en vidare diskussion med utgångspunkt i det sakliga i stället för det språkliga för att se hur långt denna väg kan leda.

3.4. Intern strukturell semantisk rekonstruktion av *eyrir* eller *aurar* – en möjlighet?

I traditionell etymologisk vetenskap utgår man vanligen från det språkliga materialet och frågar sig vad det undersökta ordet egentligen betydde, eller vad det mest karakteristiska, av ordet betecknade objektet är. Man skulle emellertid kunna vända på steken, utgå från det sakliga materialet och fråga sig vilket objekt som egentligen borde betecknas med det ifrågavarande ordet.

Förutsättningen för att använda en sådan metod måste då naturligtvis vara att den eller de viktigaste betydelser som ordet ifråga har eller åtminstone någon av dessa är mycket väl avgränsad och helst ingår som väl avgränsad kategori i en saklig struktur. Just denna förutsättning uppfyller emellertid *eyrir* och *aurar*, nämligen i betydelsen 'värdeenhet(er) utgörande kvotdel(ar) av *mark* 'mark', närmare bestämt 1/8 mark'. I själva verket är det ju just betydelsen 'värdeenhet' hos *eyrir* som man utgått från, när man i den traditionella etymologien sökt anknyta det till *aureus*.

Men medan utgångspunkten i den traditionella etymologien har varit en lätt iakttagen snarlikhet mellan orden *eyrir* och *aureus*, så bör utgångspunkten nu i stället vara den förutsättningslösa frågan:

1. Vilken enskild sak kan i det förhistoriska Norden rimligen ha fungerat som en allmän värdeenhet av den storleksordning som det medeltida *öre* hade i det dåtida värdesystemet?

Om en sådan sak kan återfinnas, blir nästa fråga:

2. Finns det något stöd i de äldsta skriftliga källorna för ett antagande om detta?

Om så är fallet, blir den sista frågan eventuellt:

3. Kan också ett rimligt och övertygande etymologiskt samband etableras mellan *eyrir* eller *aurar* och en rekonstruerad beteckning för den antagna saken?

Man skulle då kunna resonera på följande sätt. Själva betydelsen 'värdeenhets av viss beskaffenhet' är en rent abstrakt företeelse, som väl kan iakttagas och mätas inom ramen för dess värdesystem, men som inte i sig kan analyseras. Vad som däremot är åtkomligt för analys är det enskilda konkreta objekt som – åtminstone i detta skede av samhällsutveckling – måste förutsättas ha varit bärare av denna värdeenhets. Vi har sett hur man i den traditionella etymologien försökt återfinna denna bärare i ett antikt romerskt mynt.

Nu vet vi visserligen att *eyrir* i sin användning som värdeenhets svarade mot c:a 1 uns silver. Detta är emellertid endast en bestämd vikt, vars ursprungliga namn – lat. *uncia* – som vi redan konstaterat inte kan förknippas med *eyrir* eller *aurar*. Jag har inte heller kunnat finna att någon känd typ av enskilt silverföremål (eller gulföremål) skulle ha haft just denna vikt.

Om man då vänder blicken från enskilda föremål av ädelmetall, återstår de övriga slag av egendom som måste ha funnits i ett förhistoriskt, nordiskt hushåll. Bland dessa intog husdjuren en viktig plats. Kan då något av dessa ha fungerat som värdeenhets motsvarande *eyrir* eller *aurar*, och finns något stöd för ett sådant antagande i lagspråket?

Ja, man kan faktiskt svara ja på båda frågorna. Utgångspunkten får här bli Grágás, något som är av största vikt i sammanhanget. Vad vi försöker finna är det objekt som var den ursprungliga bäraren av värdeenhets *eyrir* eller *aurar*. Det är då väsentligt att börja söka i den nordiska lag som (genom resultaten av en större, av mig ännu icke slutförd undersökning av fornnordisk terminologi för egendom) visat sig vara så terminologiskt konservativ att den måste betecknas som ett terminologiskt relik i detta sammanhang.

3.5. Lagliga betalningsmedel

I GrágK ges en grundläggande regel om lagliga betalningsmedel i kap. 221. Regelns inledning lyder med normaliserad stavning:

Ef mæltir eru lögaurar með mǫnnum oc eru lögaurar kýr oc ær (Om man räknar med lagliga betalningsmedel, så är de ko och fårtacka)

Detta är den grundläggande regeln. I fortsättningen av kapitlet räknas upp ytterligare ett antal slag av varor som fick användas som betalningsmedel, nämligen vadmal, bränt silver, rävsinn. Här är det dock inte fråga om något enskilt föremål. Ett visst antal eller en viss kvantitet anges då som likvärdigt med en *eyrir*. Kon och fårtackan, däremot, är, som enskilda objekt betraktade, lagliga betalningsmedel.

3.6. *Forntida värdesystem*

3.6.1. Kon och fårtackan – grundläggande enheter i ett värdesystem

Kon och fårtackan var något mer än blott och bart lagliga betalningsmedel. De tycks i själva verket ha varit grundläggande enheter i vad som förefaller vara ett urgammalt nordiskt värdesystem. Detta kan slutas av reglerna i GrágK 246. Kapitlet inleds med ett avsnitt där en lång rad olika varuslag, som vadmal, pälsverk av olika slag m.m. åsätts ett värde uttryckt i *eyrir* eller *aurar*. Intet *enskilt objekt* nämns här som bärare av värdet 1 *eyrir*. Avsnittet inleds med orden:

Pat er fiarlag at alþingis male at VI alnir vaðmals gilldz nytt oc onotit scole vera i eyre (Detta är egendoms värde som betalningsmedel enligt Alltingets utsago att 6 alnar gill vadmal, ny och onyttjad, skall räknas på 1 öre)

Därefter kommer ett särskilt avsnitt som lyder:

Þetta er enn fiárlag. At kýr þrevetr eða ellre. x vetra eða yngri.kalbær oc miolk hyrnd oc lasta lavs [. . .] sv er giald geng (Detta är vidare egendoms värde som betalningsmedel, att en ko som är 3 år eller äldre eller 10 år eller yngre, dräktig och mjölkande, med horn i behåll och utan fel [. . .] hon är lagligt betalningsmedel)

Det intressanta är att den definierade kon inte åsätts något värde uttryckt i *eyrir* eller *aurar*. I stället sätts i kapitlets fortsättning en rad andra varianter av nötkreatur, t.ex. ettårigt nötkreatur, tvåårigt nötkreatur, gällko, treårig oxe, i en fix värderelation till den ko av noggrant angiven beskaffenhet som inledningsvis förklarats vara lagligt betalningsmedel. Därefter placeras fårtackan in i en fix värderelation till kon.

Vi .ær við kú. ii. tuévetrar oc iii. gamlar

Grundregeln är att 6 fårtackor svarar mot en ko. Av dessa skall 2 vara tvååringar och 4 vara gamla. Tackorna skall ha sin ull kvar och vara dräktiga. Efter fårtackan placeras en rad sekundära objekt in i systemet, t.ex. geten, hästen, grisen, lärft och vadmal.

Det värde som den sålunda definierade kon i egenskap av värdemätare genom lagens regel kom att representera, kallades i lagen *kúgildi*. I fornnorska källor förekommer även termen *kýrlag*. Den relation som lagens regel etablerat mellan kon och fårtackan kallades *sauðakýrlag*.

Den fornnordiska användningen av kon som värdeenhet är nu en i realhistoriska sammanhang välkänd företeelse. Den redovisas under (den fvn.) beteckningen *Kugildi* i t.ex. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde och räknas som giltig även för forntyska förhållanden under hänvisning till ett källställe i Lex Saxonum (se nedan). Mindre uppmärksamhet har emel-

lertid tilldragit sig dels fårets roll i kombination med kon i ett fast värdesystem, dels det inbördes förhållandet mellan *kúgildi* och det till en viss vikt i silver knutna värdesystem som i Grágás representeras av termen *eyrir*.

3.6.2. Två separata värdesystem – deras inbördes relation

I det äldsta fornnordiska samhället, sådant som det framträder i lagspråket, förekom sålunda två separata värdesystem sida vid sida. Det ena bestod av de till en viss vikt i silver knutna termerna *mørk* '1/2 pund silver', och *eyrir* '1/8 *mørk*'. Det andra bestod av de till en på visst sätt definierad ko knutna värdet *kúgildi* och kvotdelar av detta, i första hand representerade av fårtackor, av vilka 6 svarade mot ett *kúgildi* eller *kýrlag* (jfr äv. DN III, 174¹³).

Relationen mellan dessa två värdesystem, i varje fall i ett äldre skede, förefaller framgå av följande:

9 merkr forngildar kýrlagsmerkr (9 forngilla mark av *kýrlags* värde)
DN III, 463¹⁶. (Sunnmøre 1385)

1 mark är här likvärdig med 1 *kýrlag*; detta anges vara i enlighet med forna förhållanden.

sex aura kýrlag (*kýrlag* av sex *aurars* värde)
DN I, 433⁵. (Bergen 1375)

1 *kýrlag* anges således här ha 6 *aurars* värde.

En exakt parallellitet tycks således ha kunnat föreligga – i ett äldre skede – mellan å ena sidan *kúgildi* och *mørk*, och å andra sidan *ær* och *eyrir* i deras funktion i värdesystemet. Denna parallellitet anges i belägg från 1300-talet vara föråldrad. Dessa belägg säger i sig ingenting om när detta äldre skede skulle ha förelegat. Det är emellertid helt klart att någon sådan parallellitet inte finns belagd i de bevarade lagarna. Man räknar där 8 *aurar* på en *mørk*, och 6 *ær* på ett *kúgildi* eller *kýrlag*. Om man inte skall räkna med förekomst av ett allmänt, konkurrerande och avvikande, men i de bevarade lagtexterna icke ens omnämnt system, så borde slutsatsen bli att det i 1300-talsbeläggen omtalade äldre systemet måste förläggas till tiden före de bevarade lagtexternas tillkomst.

3.6.3. Fårtackan – den äldsta enskilda identifierade innehavaren av ett värde motsvarande 1 *eyrir*

Vi har således kunnat identifiera fårtackan som det äldsta kända enskilda objekt som i en egenskap av enhet i ett värdesystem i åtminstone ett skede

kunnat ha ett värde motsvarande 1 *eyrir*. Ett på detta förhållande grundat, tänkt, samordnat, dubbelt värdesystem skulle då kunna sammanfattas i nedanstående schema:

6 fårtackor	= 1 ko
1 ko	= 1 mark (forngill)
1 mark (forngill)	= 6 aurar

Det bör i sammanhanget nämnas att det är ett faktum att namn på djur i äldre tid har kunnat bli beteckningar för myntslag. Från ryskan är sålunda ett ord för mårdskind (ry. *kuny*) känt som beteckning för mynt.

Både kon och fårtackan (eller åtminstone i en vidare mening nötkreaturet och fåret) måste kunna förutsättas vara äldre som värdemätare än guldet och silvret.

3.6.4. Ett gemensamt germanskt värdesystem?

Som ett stöd för tanken på en ursprunglig allgermansk användning av kombinationen nötkreaturet och fåret på detta sätt, kan man enligt min mening uppfatta ett lagställe i *Lex Saxonum* (från karolingisk tid, alltså 800-talet), som vanligen anförs i samband med det fornnordiska *kúgildi* och som lyder:

I. *Solidus est duplex, unus habet duos tremisses quod est bos anniculus, duodecim mensium, vel ovis cum agno.*

II. *Alter solidus tres tremisses, id est, bos XVI mensium.*

(Solidusmyntet är tvåfaldigt; det ena är värt två tremissmynt, vilket är ett årsgammalt, tolv månaders ungnöt, eller en (dräktig) fårtacka med lamm, det andra solidusmyntet är värt tre tremissmynt, vilket är ett ungnöt på 16 månader.)

Lex Saxonum Tit. XIX

Ett annat lagställe, ur *Lex Ribvaria* (som anses vara från 500/600-talet, se Schmidt-Wiegand (1978) s. 172), bekräftar användningen av nötkreaturet som betalningsmedel i fixerat värdeförhållande till *solidus*.

XI. *Si quis weregeldum solvere debet, bovem cornutum videntem et sanum pro duobus solidis tribuat, vaccam cornutam videntem et sanam pro uno solido tribuat.*

(Om någon skall betala manbot, skall han för 2 solidi erlægga en frisk oxe med horn och syn i behåll, för 1 solidus erlægga en frisk ko med horn och syn i behåll.)

Lex Ribvaria Tit. XXXVI:XI

Låt oss först se på värderelationen mellan nötkreatur och får i *Lex Saxonum* och därefter jämföra med motsvarande relation i Grágás.

Lex Saxonum:

1 ettårigt ungnöt = 1 (dräktig) fårtacka med lamm

Grágás:

1 treårig, dräktig ko = 6 dräktiga fårtackor

1 d:o = 3 ettåriga ungnöt

1 ettårigt ungnöt = 2 dräktiga fårtackor

Det står klart att värderelationen mellan nötkreatur och får i Lex Saxonum ingalunda helt överensstämmer med motsvarande relation i Grágás. Med tanke på avståndet i tid och rum mellan de båda lagarna vore något annat snarast märkligt. Värderelationen måste antas ha stått i en grundläggande samklang med åtminstone den regionala tillgången på nötkreatur i relation till tillgången på får. Det är då inte svårt att föreställa sig att fårets relativa värde kan ha varit lägre på Island än hos saxarna. Det väsentliga är emellertid att värderelationen i båda fallen är fixerad i lagen. Nötkreaturet och fåret bildar således tillsammans ett värdesystem.

Någon uppgift om någon motsvarande användning av nötkreatur och får som värdemätare i de angelsaxiska lagarna lämnas inte i t.ex. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Det bör dock nämnas att konung Ines lagbok (Ine regerade över Wessex åren 688–695) innehåller två flockar av intresse i sammanhanget.

Den ena flocken – Ine 70,1 – fastställer den jordlega eller ränta som skall erläggas för en areal av 10 *hides*. Legan är fastställd i naturapersedlar. Flocken lyder (efter Liebermann hs H):

Æt X hidum to fostre X fata huniges, CCC hlafa, XII ambres Wilisc ealoð, XXX hlutres, II eald hryðeru oððe X weþeras, X gés XX henna, X cysas, amber fulne butran, V leaxas XX (pund)wæga fodres C æla

Av 10 hid åker skall i lega eller ränta betalas 10 fat honung, 300 brödlevar, 12 ämbar välskt öl, 30 (ämbar) ljust (öl), 2 fullvuxna nötkreatur eller 10 baggar, 10 gäss, 20 höns, 10 ostar, ett ämbar fyllt med smör, 5 laxar, 20 pund foder och 100 ålar

Anmärkningsvärt är att man i denna uppräknings saknar varje antydning om värdesystem i mynt eller ädel metall. Intressant är då att nötkreatur och får dels nämns närmast varandra i ett sammanhang, dels att dessa två persedlar, men inga andra, anges som utväxlingsbara mot varandra efter en fastslagen värderelation, nämligen 1:5.

Man kan då fråga sig hur nötkreaturet och fåret placerades in i det framväxande dåtida värdesystemet i mynt eller ädelmetall. Ja, i den medeltida engelska översättningen till latin av denna flock, återges feng. *hrīðer* med lat. *bos*. Om man med Liebermann tolkar feng. *hrīðer* som oxe snarare än ko

(vilket lat. *bos* tycks antyda), så skulle oxen enligt Liebermann i värde ha motsvarat 30 feng. *pæningas* och *weðer*, baggen, därmed $1/5$ av $30 = 6$ *pæningas* (Liebermann 2, s. 600 sp. 2, jämförd med 2, s. 635, sp. 1).

Den andra flokken – Ine 55 – innehåller en legaldefinition av värdet av en fårtacka med lamm. Den lyder (efter Liebermann hs B):

Eowu bið (mid) hire geonge sceape scill' (fôr scilling) weorð oðbæt feowertyne niht ofer eastron

En fårtacka med sitt lamm är värt 1 skilling till 14 dagar efter påsk (efter vilken tidpunkt lammet räknas som avvant, emedan en dräktig fårtacka då fått ett nytt lamm)

Här etableras således en värderelation mellan fårtackan och värdeenheten *scilling*, vilken i den medeltida engelska översättningen till latin återgavs med *solidus*. På en *solidus* räknades enligt Liebermann 5 *peningas* i Wessex. Som nämnts ovan räknades oxens värde till 30 *peningas*. Relationen mellan oxen och fårtackan i Wessex borde då ha varit 1:6.

Det förefaller alltså som om den fornengelska relationen mellan oxen och fårtackan å ena sidan, och den fornvästnordiska relationen mellan *kúgildi* och fårtackan å den andra, skulle överensstämma.

Det är inte min mening att man skall dra någon långtgående slutsats av detta förhållande. Tidsskillnaden mellan de engelska källorna och de nordiska är närmare 600 år. Dessutom är det i ena fallet kon och i andra fallet oxen som ställs i värdemässig relation till fårtackan. Vad som är intressant är emellertid dels att man på båda håll använder nötkreaturet och fåret som värdeenheter, dels dessa tillsammans utgör ett system, där fårets värde representerar en fastställd kvotdel av nötkreaturets värde. Att sedan relationen mellan de i systemet använda enheterna i båda fallen är 1:6 är ju slående men väl närmast en följd av att de grundläggande förhållandena i samhället i 600-talets Wessex med boskapsskötsel och fåravel och den relativa betydelse de hade i förhållande till varandra inte var nämnvärt annorlunda än i den tidiga medeltidens Västnorden.

Det är emellertid värt att särskilt uppmärksamma att just fårtackan i båda fallen – i Västnorden åtminstone under ett tidigt skede – kunnat motsvara den på respektive ort gällande nya värdeenheten i ädel metall eller mynt. I förbigående kan observeras att feng. *scilling* – liksom fvn. *eyrir* – kunde användas som mått på ett visst kvantum ädelmetall, jfr feng. *scilling seolfres* (Liebermann 1903 II, s. 640, sp. 2). En jämförelse ser således ut så här:

fvn. 1 *kúgildi* = 6 *ær* = 6 *aurar*, pl.
feng. 1 *hrīðer* = 6 *ēowe* = 6 *scillingas*, pl.

3.6.5. Var fårtackan utgångspunkten för skapandet av en värdeenhets i ädelmetall?

Frågan bör kanske ställas om möjligen övergången till värdeenhets i ädelmetall i både Norden och England kan ha skett på det sättet att man valt ett kvantum ädelmetall (eller ett mynt) som skulle motsvara den dittills gängse värdeenhetsen fårtackan. En sådan hypotes skulle intressant nog stämma förvånansvärt väl med de förhållanden som framkommit ovan i Lex Saxonum.

Enligt Lex Saxonum (från 800-talet) använde man alltså två olika *solidi*. Den ena – som märkligt nog gällde för endast två *tremisses* – motsvarade i värde ett ettårigt ungnöt eller en fårtacka med lamm. Den andra – som helt systemriktigt gällde för tre *tremisses* – motsvarade i värde ett sextonmånaders ungnöt. Av dessa tre olika naturapersedlar var det bara fårtackan som hade direkta, som värdeenhets etablerade fornvästnordiska och fornengelska motsvarigheter. Ungnöten på 12 resp. 16 månader användes inte vare sig i Norden eller i England som självständiga värdeenhets. När det gäller nötkreatur var det ju som vi sett det fullvuxna nötkreaturet, kon eller oxen, som är den etablerade enhets.

Det förefaller därför som om den märkliga myntenhets *solidus* = 2 *tremisses* i Lex Saxonum enklast skulle kunna förstås som en konstruktion avsedd att motsvara värdet av en (dräktig) fårtacka med lamm.

I Lex Ribvaria (från 500/600-talet) kunde vi å andra sidan se att det var kon – *vacca* – som motsvarade en *solidus*. I den ekonomiska verklighet som rådde i de ripuariska frankernas land två sekler tidigare fanns uppenbarligen inget behov av att utnyttja fårtackans värde i relation till någon enhets i ädelmetall, eftersom kons värde då passade till den gällande värdeenhetsen *solidus*.

Frågan hur skillnaden i värde hos *solidus* uttryckt i naturapersedlar vid skilda tidpunkter och i skilda regioner skall förklaras, hör inte hemma i detta sammanhang. De ovan förda resonemangen syftar endast till att klargöra de skäl som talar för att fårtackan som värdemätare vid sidan av kon och oxen varit av grundläggande betydelse inte bara i Norden och i England utan troligen också i det kontinentala Germanien.

Frågan om fårtackans eventuella betydelse för skapande av värdeenhets i ädelmetall kan inte heller besvaras här. Den torde kräva en egen undersökning som ligger helt utanför ramen för detta arbete.

3.6.6. Ett kännetecken på ett kulturhistoriskt utvecklingskede

Vad som hittills har framstått som en forngermansk företeelse bör emellertid också rätteligen, mycket översiktligt, sättas in i ett vidare sammanhang. Det

finns nämligen klara besked om att nötkreaturet och fåret också i antikens värld – i övergångsskedet till historisk tid – tjänade som värdemätare.

I det äldsta Rom före De tolv tavlornas lag gällde enligt Lex Aternia Tarpeia från år 452 f. Kr., enligt den av de romerska auktorerna bevarade traditionen, att böter utdömdes i oxar och får.

Multae dictio ovium et bovium

M. Tullius Cicero, d. 43 f. Kr.: De Re Publica 2, 9, 16.

En domsformel finns i denna tradition bevarad:

Ego ei unum ovem multam dico (jag ådömer honom en bot på ett får)

Aulus Gellius d. 175 f. Kr. 11, 1, 4.

I det homeriska Grekland tjänade nötkreaturet som värdemätare att döma av sex ställen i Iliaden och ett ställe i Odysseen. Ingenstans förekommer emellertid ett värde angivet som understiger 1 ox. Två av ställena må redovisas i översättning:

segrarn

skulle en trebent kittel, en stor, att sättas på elden

få, som till sex par oxar (duodekáboion) på höft värderade männen,

och åt den tappande ställde han fram i ringen en kvinna,

kunnig i allsköns slöjd, som till två par oxar (tessaráboion) blev skattad.

Iliaden 23:703, 705, övers. av B. Risberg (orig., se Homer)

I modern numismatisk forskning ställer man sig skeptisk till tanken att böter någonsin i Rom eller Grekland utkrävdes i boskap. Man tänker sig att betalning fullgjordes i vägd ädelmetall. Däremot vill man inte bestrida att böterna utmättes i boskap, att nötkreaturet och fåret användes som värdemätare (Crawford 1985 s. 20). I ett samhälle där det finns ädelmetall att betala med är detta resonemang naturligtvis fullt giltigt. Det kan dock vara intressant att ur denna synpunkt skärskåda ett ställe ur Gamla Testamentet, nämligen Job 1:1:

I Us' land levde en man som hette Job; han ägde sjutusen får, tretusen kameler, femhundra par oxar och fem hundra åsninnor, därtill tjänare i stor mängd. Så var denne man mäktigare än någon annan i Österlandet.

Textens syfte är helt klart att tala om att Job var en ytterligt rik och mäktig man. För att åstadkomma detta, redovisar man i princip en hel bouppteckning. Det saknas här varje antydning om ädelmetall. Det talas faktiskt inte ens om jordinnehav. Man kan jämföra med vad som under antiken berättades om Kung Midas i Frygien att allt han vidrörde förvandlades till guld. För Job gällde uppenbarligen att en mycket väsentlig andel av hans förmögenhet utgjordes av just nötkreatur och får. De avslutande verserna av Jobs bok kan vidare uppfattas som ett bekräftande indicium på att de inledningsvis näm-

da kategorierna av egendom inte är valda av en slump. I 42:12 sägs nämligen:

”Och Herren välsignade slutet av Jobs levnad ännu mer än begynnelsen, så att han fick fjorton tusen får, sex tusen kameler, ett tusen par oxar, och ett tusen åsninnor.”

Samma kategorier nämns alltså, och fullständig tystnad råder i fråga om ädelmetall.

3.6.7. Ett sent vittnesbörd

Ett vittnesbörd kan också från sen tid anföras som förefaller bekräfta att nötkreaturet och fåret i ett äldre skede har fungerat, inte bara som värdemätare utan också som normalt betalningsmedel. Det är uppgifterna om den på Shetlandsöarna i början av 1800-talet gällande skatten *ox- and sheepsilver*:

The compliment of an ox and twelve sheep from every parish had . . . been granted to the Earl of Bothwell. It was converted into a perpetual tribute, under the name of ox and sheepsilver.

Samuel Hibbert *A description of The Shetland Islands 1822* (Oxford English Dictionary IX s. 663)

Ordet *converted* måste rimligen åsyfta inte bara att gåvan omvandlades till en stående pålaga utan också att dess innehåll förändrades från att vara ett värde räknat och bestående i boskap till att bli samma värde (räknat och) bestående i silver.

3.6.8. Sammanfattande jämförelse med de äldsta nordiska beläggen

Sammanfattningsvis kan man konstatera att bruket av nötkreaturet och fåret som värdemätare ingalunda var en speciell germansk företeelse. Den representerar i stället ett utvecklingsstadium i vilket ädelmetaller ännu inte i tillräcklig grad blivit var mans egendom i en kulturkrets med det gemensamma draget att nötkreatur och får utgjorde en stor och viktig, kanske den största och viktigaste andelen av husdjuren och därmed den rörliga förmögenheten (jfr även Schrader 1917–1923 I s. 371, sp. 1). Det har då ett särskilt intresse att skärskåda de äldsta säkert daterade nordiska beläggen på *eyrir/aurar*.

Först emellertid en översikt över de värdeenheter som förekommit i de tidigare redovisade källorna:

Lex Saxonum	<i>bos</i>	<i>ovis</i>
Ine (Wessex)	<i>hrīðer</i>	<i>ēowu</i>
Lex Aternia Tarpeia (Rom)	<i>bos</i>	<i>ovis</i>

Iliaden	<i>boūs</i>	–
Job	<i>bos</i> (Vulgata)	<i>ovis</i> (Vulgata)
Hibbert (Shetland)	<i>ox</i>	<i>sheep</i>
Grágás	<i>kú</i>	<i>ær</i>

De äldsta säkert daterade beläggen på *eyrir/aurar* torde vara beläggen i Forsa-ristningen. Denna är med filologisk-arkeologisk datering numera av allt att döma säkert av Liestøl daterad till icke nämnvärt senare än slutet av 800-talet (Liestøl 1979). De återfinns i en bötesregel som gällde i det vikingatida Sunded och lyder i fornsvensk transkription i min egen tolkning (Ruthström 1990):

*Oxa at vis gildan ok aura tva staf at fyrsta lagi,
oxa tva ok aura fiura at aðri lagi.
en at þriðia lagi oxa fiura ok aura atta staf.*

En ox och två örar (i böter) för återställande av (stängsel kring) vi i lagenligt skick för varje stav första gången den fallit;
två oxar och fyra örar (för varje stav) andra gången den fallit;
men för tredje gången fyra oxar och åtta örar.

I det vikingatida Sunded var enheterna i värdesystemet – i den mån man vågar räkna med ett verkligt system – oxen och örarna. Med reservation för den inbördes relationen mellan enheterna svarar dessa direkt mot de i den ovan givna översikten redovisade enheterna.

Ordet *aurar*, pl., har i Forsaristningen hittills alltid tolkats som betecknande värdeenheten 1/8 mark i silver. Denna tolkning ter sig dock ytterst osannolik i ljuset av de nu redovisade parallellerna. Den skulle förutsätta att man i Sunded hade använt ett kombinerat värdesystem, i vilket den högre enheten vore hämtad ur det äldre nötkreatur-fårsystemet, medan den lägre enheten vore hämtad ur det yngre systemet baserat på vikt i ädelmetall. Såvitt jag känner till, saknas dock varje parallell till ett sådant antaget system. Det vikingatida Sunded på 800-talet representerar sannolikt just det kulturhistoriska skede i vilket ädelmetallen ännu inte hunnit bli var mans egendom i sådan grad att den blivit värdemätare. Jag vill därför hävda att de äldsta säkert daterade beläggen betecknar (värdeenheter bestående i) får.

Intressant är att konstatera i denna äldsta bötesregel att man vid tredje resan brott inte tar hänsyn till – den förväntade – värderelationen mellan *oxar* och *örar*. Oavsett om relationen i det vikingatida Sunded var 1 ox = 6 örar eller 1 ox = 8 örar, så skulle ju böterna vid tredje resan brott egentligen ha bort heta 5 oxar och 2 örar (alternativt endast 5 oxar).

Nu kan detta naturligtvis förklaras rent stilistiskt, så att ristaren velat behålla den språkliga parallelliteten. En lika god förklaring vore emellertid

den fullt tänkbara möjligheten att vad vi är benägna att uppfatta som blott och bart värdeenheter, i själva verket – i första hand – representerade konkreta värdeföremål eller betalningsmedel (av visst värde). Det är inte alls orimligt att tänka sig att bötessatsernas proportion mellan oxar och örar – om min tolkning av beläggen är riktig – direkt kunde återspegla proportionerna mellan den vikingatida Sundedbondens normala innehav av oxar och får.

Ovan har nämnts den på Shetlandsöarna på 1800-talet gällande skatten *ox-and sheepsilver*. Det torde knappast kunna betivlas att orden *an ox and twelve sheep* i detta fall ursprungligen representerade (värdet av) de konkreta objekten oxar och får och inte enbart några abstrakta värdeenheter. Det blir då också alldeles naturligt att som en parallell se proportionerna mellan oxar och får här som representativa för en Shetlandsbondes normala innehav av oxar och får.

3.7. Ett etymologiskt samband mellan *aurar* och betydelsen (värdet av) *fårtacka*?

Låt oss nu återvända till det etymologiska problemet. Utgångspunkten har nu förändrats genom att de äldsta säkert daterade beläggen – Forsaristningens *aura*, pl. *ack*. – av allt att döma torde beteckna (värdeenheter bestående i) får. Den första fråga man i ljuset av det ovan redovisade måste ställa sig är naturligtvis om det vore möjligt att också etablera ett etymologiskt samband mellan *aurar* och betydelsen '(värdet av) honfår, fårtacka'.

Fvn. *ær*, f., 'fårtacka' är ett ieur. arvord (jfr Pokorny 1959 I s. 784); jfr nor. *ærsaud*, ffr. *ei*, fsax. *euwi*, *ewi*, mnd. *ewe*, *owe*, fht. *ou*, *ouwi*; jfr även got. *awistr* 'fårfälla', *awēpi* 'fåraherde'; jfr vidare sanskr. *ávi-* m., f., lat. *ovis* m., f., fir. *oi*, lit. *avis*, lett. *avs*, f., alla med bet. 'får'. Det nordiska ordet anses återgå på ett urn. **awir*. Det finns emellertid också fvn. *ásauðr*, (nisl. *ásauður*), d. dial. *aalam*, där förleden eventuellt skulle kunna gå tillbaka på ett urg. **awa-*.

Den första fråga man måste ställa sig är om det går att tänka sig en gammal *r*-utvidgning som – utgående från ett **awiz* (eller **awaz*) – skulle kunna förklara fvn. *aurar*, pl. Direkta paralleller förefaller dock saknas. Att försöka dra in mycket avlägset indoeuropeiskt språkmateriel (t.ex. den i sanskr. *urana-* m., 'lamm, bagge', *ura* 'får', föreliggande roten **ueren* 'bock, får, lamm' (jfr Pokorny 1959 I s. 1170)) ter sig från språkgeografisk synpunkt alltför betänkligt.

3.8. En semantisk utvecklingsfas

Jag nöjer mig med att konstatera att jag inte kunnat etablera något rimligt och övertygande etymologiskt samband mellan å ena sidan ordet *aurar*,

pl., och å andra sidan någon rekonstruerad beteckning för får(tacka). Där-
emot skulle man kunna se en betydelse 'får eller fårtackor som betalnings-
medel (och enheter i ett värdesystem)' hos *aurar* som en fullt tänkbar
semantisk utvecklingsfas hos det i Ekbos skiss antagna ordet **aurr*,
aurar, pl.

3.9. Eyrir och aurar – termer för separata värdesystem?

Om nu *aurar* i ett tidigare skede verkligen betecknat får som värdemätare
och betalningsmedel, så skulle man kanske – med anslutning till Ekbos
etymologiska skiss – kunna tänka sig följande semantiska utveckling:

(1) Utgångspunkten är att endast det rimligen äldsta värdesystemet med
enheterna nötkreaturet och fåret var gällande, och att termen för fåret som
värdemätare var ett ord motsvarande **aurr*, pl. *aurar*.

(2) När silvret började bli så vanligt att en värdeenhet i silver motsvarande
fåret uppkom, skapades en term för denna silverenhet utifrån termen för
fåret. Till ett urnordiskt ord motsvarande **aurr* med den antagna betydelsen
'får som värdeenhet, värdeenhet bestående av får' bildades då genom *ia*-
avledning ett ord motsvarande *eyrir*, kanske först med betydelsen 'föremål
(av silver) med ett värde snarlikt eller motsvarande ett får (som värdeen-
het)', och därefter betydelsen 'värdeenhet (bestående av silver av viss vikt)
av ett värde liknande eller motsvarande får som värdeenhet'.

Alternativt skulle man kunna tänka sig att ordet motsvarande *eyrir* redan
existerade i den av Ekbo antagna betydelsen 'speciellt värdeföremål', men
att denna betydelse sedan specialiserats för att fylla behovet av en term för
värdeenheten i silver.

(3) Ur betydelsen 'värdeenhet (bestående av silver av viss vikt) etc.' bör
rimligen betydelsen 'viss vikt (i silver) motsvarande värdeenheten etc.' ha
kunnat utveckla sig.

(4) Ur de nu nämnda betydelserna 'värdeföremål av på ena eller andra sättet
bestämt slag' bör sedan en allmännare betydelse 'egendom i allmänhet' utan
svårighet ha kunnat utvecklas.

(5) I takt med att silvret med enheterna *mörk* och *eyrir* utvecklades till att bli
viktigare som värdemätare än nötkreaturet och fåret med enheterna *oxi* eller
kú och *aurar* eller *ær*, övergick *aurar* till att identifieras med värdeenhet i
silver från att ha betecknat värdeenhet i får. (Att värdesystemet, när det väl
blivit etablerat i silver och i präglad mynt, har kunnat undergå förändringar

som fördunklat det ursprungliga sambandet med *kúgildi* och *ær*, är ingenting anmärkningsvärt.)

(6) Resultatet av dessa förändringar skulle då ha blivit ett totalt sammanfall i betydelse mellan *eyrir* och *aurar*.

(7) Den märkliga, konsekvent genomförda komplementära distributionen av *eyrir* som singularform och *aurar* som pluralform skulle då möjligen kunna förstås som en utveckling som gynnats av användningsfrekvens och skifte av värdesystem.

Vad som skulle kunna tala för den under (7) förutsatta utvecklingen vore då följande:

I alla betalnings- och bötesammanhang måste pluralformerna av beteckningar för den lägre värdeenheten ha varit betydligt mera frekventa än singularformerna. En enkel kontroll i en godtyckligt vald landskapslag bekräftar detta. Tre kontrollerade balkar i ÄVgL – Md, SB och V – visar sålunda totalt 2 singularbelägg mot 19 pluralbelägg. I utgångsläget skulle därför *aurar* i egenskap av den äldre termen ha utgjort en integrerad del av exempelvis alla mer eller mindre formelartade bötesregler (jfr regeln i Forsaristningen ovan).

När *aurar* genom övergången till värdering i silver kom att bli liktydigt med (och sammanblandat med) ett förutsatt **eyrar*, kan man därför också tänka sig att förutsättningar bör ha funnits för att *aurar* skulle kunna gå segrande ur striden.

I singularis bör däremot i konsekvensens namn det förutsatta **aurr* ha varit jämförelsevis föga frekvent. Samtidigt bör beteckningen för den nya värdeenheten, *eyrir*, ha varit frekvent i singularis i definitionsartade uttryck, motsvarande de i lagspråket förekommande *eyrir veginn* (= *vegins silfrs*) 'öre vägt (silver)', *eyrir taldr* (= *talds silfrs*) 'öre räknat (silver)', *eyrir brendr* (= *brends silfrs*) 'öre bränt (silver)'. Några exempel:

I þann tíð, er kristni kom út hingat til Islands, gékk hér silfr i allar stórskuldir, bleikt silfr ok skyldi halda skor, ok vera meiri luti silfrs, ok svá slegit at 60 peninga gerði eyri veginn, ok var þá allt eitt, talit ok vegit.

Grág II, 192:9

Eyri veginn silfrs eða þat talt, er slegit er þá or eyri.

GulL 3:27

Kap. 246 "vm fiárlag manna" i Grág innehåller i rak följd 6 definitioner av hur mycket av lika många slags varor som krävdes för att uppnå värdet 1 *eyrir*. En sjunde definition inleder kapitlet och har redan citerats ovan.

3.10. *Användningen i Eddan*

Man kan fråga sig hur den här skisserade semantiska utvecklingen skall bedömas i ljuset av förhållandena i Eddan. Som nämnts, representerade det enda belägget på *eyrir* där 'värdeföremål av ädelmetall, smycke', medan de fyra beläggen på *aurar*, pl., mera allmänt betecknade 'värdeföremål, pl., egendom'.

Om man utgår från en uppfattning att språkbruket i Eddan generellt skulle representera ett äldsta stadium, kunde det mot det ovan förda resonemanget invändas att det enda som stämmer är dels den allmänna betydelsen 'värdeföremål, egendom' hos beläggen på *aurar*, pl., dels det förhållandet att belägget på *eyrir* betecknar värdeföremål av just ädelmetall, inte av någon annan beskaffenhet. Belägg för användning som värdeenheter saknas således. Förhållandena i Eddan kunde då möjligen uppfattas som ett argument mot den framlagda hypotesen.

Jag menar dock att detta vore högst överdrivet av följande två orsaker.

1. Hög ålder hos ord eller uttryck anses numera inte omedelbart följa av förekomst i Eddan. Det anses på sin höjd möjligt att någon eller några av eddadikterna kan ha tillkommit på 700-talet (Holtmark 1958, sp. 484). Ingen säker datering av eddabeläggen står oss således till buds, och källäget är som bekant det att Codex Regius är nedskriven på 1200-talet.

För lagspråkets del är förhållandet här däremot betydligt klarare. De äldsta beläggen – Forsaristningens *aura*, pl. ack., – anses, med den ring de är inristade i, som redan nämnts med stor säkerhet inte vara nämnvärt yngre än 800-talet (Liestøl 1979, s. 20). Ordet används här som central term i en bötesregel. Termen är den samma som i andra bötesregler i de senare, medeltida lagarna. Användningen som central term i lagspråket vid denna tidpunkt måste rimligtvis innebära att användningen inte var helt ny. Användningen av *aurar*, pl., i specialiserad betydelse kan således utan vidare föras tillbaka till vikingatiden, kanske ännu längre tillbaka. Man måste då också räkna med att *eyrir* kunnat förekomma i samma användning vid samma tidpunkt.

2. Det måste vidare hävdas att man inte kan använda ord ur Eddans poetiska språk som något slags test på åldern hos en användning av samma ord i lagspråket. Det lär inte gå att dra någon som helst slutsats för lagspråkets del av det faktum att *eyrir*, *aurar*, pl., inte finns belagda i Eddan som beteckningar för värdeenheter. Källorna representerar i viss mån skilda språkliga världar.

Slutsatsen måste bli att förhållandena i Eddan inte kan bidra med någonting säkert vid bedömningen av den ovan skisserade, tänkta semantiska utvecklingen.

4. Sammanfattning

Den traditionella etymologien för *eyrir* och *aurar*, pl., har vid en kritisk granskning visat sig ytterst diskutabel från rent språkhistorisk synpunkt, och direkt ohållbar från såväl språkgeografisk som realhistorisk synpunkt. Den måste därför avvisas.

En ny, sammanfattande skiss till etymologi har presenterats för mig av prof. Sven Ekbo. Enligt denna är ett urgermanskt eller förgermanskt ord motsvarande **aurr*, *aurar*, pl., det ursprungliga ordet och att uppfatta som en *r*-utvidgning till roten i fvn. *auðr* 'rikedom'. Till detta ord har sedan, sekundärt, ett ord motsvarande *eyrir* bildats genom *ia*-avledning. Genom semantisk utveckling har orden kommit att få samma betydelsespektrum. De har därför kommit att uppfattas som ett och samma ord.

Ekbos skiss ger en som det förefaller helt oantastlig rent etymologisk förklaring till orden *eyrir* och *aurar*. Om man antar att singularformen till *aurar* antingen aldrig existerat (ordet var plurale tantum) eller också – på grund av förekomst av homonymer – blivit utkonkurrerad av ett annat, synonymt ord, kan *eyrir* uppfattas som bildat som komplementär singularform. Om man däremot utgår från att båda orden en gång samtidigt haft fulla numerusformer, bidrar skissen emellertid i sig, ensam, föga till förståelsen av den undantagslösa komplementära distributionen av ordet *eyrir* till användning i enbart singularis och ordet **aurr*, *aurar*, pl., till användning i enbart pluralis.

Ett försök till intern semantisk rekonstruktion av de äldsta betydelseerna hos de båda orden antyder möjligheten att de i ett förlitterärt, men icke ursprungligt skede betecknat var sin underordnad värdeenheter i var sitt värdesystem. Enligt denna hypotes skulle **aurr*, *aurar*, pl., i ett äldsta värdesystem ha betecknat fårets värde i relation till nötkreaturets värde, *kúgildi*. Denna hypotes förefaller ha verifierats av en nytolkning av beläggen i Forsaristningen, som bedömts nödvändig i ljuset av en jämförelse med förhållanden i bl.a. fornvästgermanska och fornromerska lagar. I det rimligen yngre värdesystem som introducerades med användningen av silver, skulle sedan *eyrir* ha fått beteckna värdet av 1 uns silver som andel av 1 *mork* silver, d.v.s. 1/2 skålpund.

Möjligen skulle värdeenheter 1 uns silver då kunna tänkas ha uppstått som en med fårtackan i värdehänseende identisk eller nära jämförbar storhet. Termen *eyrir* kunde då ses som en beteckning som skapats eller genom

specialisering åstadkommits utifrån den existerande termen **aurr*, *aurar*, pl., för fårtackan som värdeenhets.

Vid den samordnade och parallella användningen av båda värdesystemen och dessas beteckningar, borde en betydelseutveckling mot en renodlad betydelse av enhetlig värdeenhets ha kunnat medföra ett sammanfall i betydelse. Samtidigt skulle hög frekvens för pluralformer i allmänhet i förening med språklig konservatism ha gynnat *aurar*, pl., gentemot **eyrar*, medan låg frekvens för singularformer i allmänhet i förening med förekomst av definitionsliknande uttryck i singularis för den nya värdeenhetsen i silver skulle ha gynnat *eyrir* gentemot **aurr*. Den skisserade utvecklingen skulle i så fall ha ägt rum i samband med att silvret etablerades som värdemätare i Norden. Att döma av de talrika arkeologiska fynden av hacksilver i Norden under vikingatid, måste (det vägda) silvret åtminstone vid denna tid ha tjänstgjort som betalningsmedel (Stenberger 1961, sp. 37). Emellertid var den mot *eyrir* svarande vikten i bruk redan långt före vikingatid i Norge (se Skaare 1976, sp. 716). Kanske måste man därför räkna med att den tänkta terminologiska utvecklingen kunde ha tagit sin början redan i urnordisk tid.

Avslutningsvis måste det starkt understrykas att det här av mig gjorda försöket att finna en motivering till den komplementära distributionen av *eyrir* och *aurar* är i allt väsentligt hypotetiskt.

Källor och litteratur

- Andersson, Aron (1960), "Guld: Medeltid", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Arngart, O. (1945), "The word shilling", *Studia neophilologica* 18, 1945/46, AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala 1946, s. 105 ff.
- Biblia sacra vulgatae editionis* (1906), ed. M. Hetzenauer, Sumptibus Librariae Academiae Wagnerianae, Oeniponte, Vetus Testamentum Job 1:1.
- Blöndal Magnússon, Ásgeir (1989), *Íslensk orðsifjabók*, Orðabók Háskólans, Reykjavík.
- Bolin, Sture (1926), *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, C. W. Lindströms Bokhandel, Lund.
- (1947), "Aureus", *Svensk uppslagsbok* 2 uppl., 2:821.
- Brøgger, A. W. (1921), *Ertog og øre. Den gamle norske vegt*, Skrifter utg. av Videnskapsselskapet i Kristiania. Hist. – Filos. Kl. 1921: Bd 1: No. 3, Kristiania, s. 6–7.
- Cicero, M. Tullius, d. 43 f. Kr., *De Re Publica* 2, 9, 16, citerat i Lewis and Short, s. 1171, sp. 1.
- Corpus iuris germanici antiqui*. Utg. av Fred. Walter. Reimer, Berlin 1824 (Lex Ribvaria, Lex Saxonum).
- Crawford, Michael H. (1985), *Coinage and money under the Roman republic*, Methuen & Co, London.

- Das Gesetzbuch der Könige Ælfred – Ine, se *Die Gesetze der Angelsachsen*.
de Vries, Jan (1961), *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, E. J. Brill, Leiden, s. 108.
- Die Gesetze der Angelsachsen I–III*. Hrsg. von F. Liebermann, Max Niemeyer, Halle 1903 (Das Gesetzbuch der Könige Ælfred – Ine).
- Diplomatarium Norvegicum*. Udg. af Chr. C. A. Lange og C. R. Unger m.fl. Kristiania 1849–, I 537:7, III, 174.¹³
- Edda, Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. Hrsg. von Gustav Neckel, vierte umgearbeitete Auflage, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1962 (Hyndluljóð 3:1, Völundarkviða 14:5, Sigurðarkviða 37:6 och 39:4).
- Erikson, A. (1963), Gregorius av Tours, *Frankernas historia*. Översättning i urval med inledning och kommentarer, Natur och Kultur, Stockholm, s. 8.
- Falk, Hjalmar og Torp, Alf, (1911), *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*, 2 uppl., Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Forsaristningen, se Ruthström (1990).
- Gellius, Aulus, d. 175 f. Kr., 11, 1, 4, citerat i Lewis and Short, s. 1285, sp. 3.
- Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol. Staðarhólsbók*. Utg. av Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København 1883, kap. 192:9.
- Grágás Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det Kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen*. Genoptryckt 1974 efter Vilhjálmur Finsens udgave 1852, Odense Universitetsforlag, Odense.
- Grágás, Stykker som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol. Skál hólsbók*. Udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København 1883.
- Gregorius av Tours, se Erikson (1963).
- Gulatingslagen, se *Norges Gamle Love I*, kap. 3:27.
- Hellquist, Elof (1948), *Svensk etymologisk ordbok*, 3 uppl., Gleerups, Lund, s. 1464.
- Hertzberg, Ebbe (1895), se NGL V, Glossarium.
- Hibbert, Samuel (1822), *A description of The Shetland Islands*, se *Oxford English Dictionary*.
- Hilliger, B. (1907), "Der Denar der Lex Salica", *Historische Vierteljahrschrift* 10 Jahrg., Teubner, Leipzig, s. 1–56.
- Hoad (1986), se *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*.
- Holtsmark, Anne (1958), "Eddadiktning", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Homer, *The Iliad II*, by A. T. Murray, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & William Heinemann Ltd, London 1985, s. 546.
- Homer, *Iliaden*, översättning av Bernhard Risberg, Bonniers, Stockholm 1928, s. 450.
- Hyndluljóð, se *Edda*.
- Iliaden*, se Homer och Homeros.
- Ine, se *Die Gesetze der Angelsachsen*.
- Job, se *Biblia sacra vulgatae editionis*.
- Jóhannesson, Alexander (1956), *Isländisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, s. 943.

- Kluge, Friedrich (1989), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage, Walter de Gruyter, Berlin-New York.
- Kock, Axel (1911–1916), *Umlaut und Brechung im Altschwedischen*, Lunds universitets årsskrift N.F. Avd. 1 Bd 12 nr 1, Lund, s. 151.
- Lewis, Charlton T. and Short, Charles, (1969), *A latin dictionary*, first edition 1879, Clarendon Press, Oxford. Impression of 1969, Oxford University Press, London, s. 1171, sp. 1(1. multa), s. 1285, sp. 3 (övis).
- Lex Aternia Tarpeia, se Cicero och Gellius.
- Lex Ribvaria, se *Corpus iuris germanici antiqui*.
- Lex Saxonum, se *Corpus iuris germanici antiqui*.
- Liebermann, se *Die Gesetze der Angelsachsen*.
- Liestøl, Aslak (1979), "Runeringen i Forsa", *Saga och sed*, årg. 1979, s. 12–27.
- Marstrander, Carl J. S. (1924), "Spredte Bidrag til Vægtens og Vægtterminologiens Historie hos Germanerne", *Skrifter utgitt af Videnskapselskapet i Kristiania*. II Hist.-Filos. Klasse. 1924. No. 9, s. 30.
- Nielsen, Niels Åge (1966), *Dansk Etymologisk Ordbog*, Gyldendal, København, s. 477.
- Norges Gamle Love indtil 1387*. Udg. ved R. Keyser og P. A. Munch m.fl., Kristiania 1846–1895 (GulL, Glossarium, s. 165).
- Olson, Emil (1916), *De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan*, Gleerups, Lund, s. 192.
- Oxford English Dictionary IX*, Oxford University Press, reprinted Oxford 1970, s. 663 sp. 1 (Hibbert citerad under *sheep*).
- Pokorny, Julius (1959), *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I*. Francke Verlag Bern, s. 784 o. 1170.
- Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Hrsg. von J. Hoops, Trübner, Strassburg 1915–16, Bd 3 s. 115.
- Risberg, se Homeros.
- Ruthström, Bo (1990), "Forsaristningen – vikingatida vi-rätt?". *Arkiv för nordisk filologi*, årg. 1990, s. 41–55.
- Samling af Sweriges Gamla Lagar*. Utg. af H. S. Collin & C. J. Schlyter, Stockholm o. Lund 1827 o. senare (YVgL, ÄVgL).
- Schmidt-Wiegand, Ruth (1978), "Stammesrecht und Volkssprache in karolingischer Zeit", se Schmidt-Wiegand (1991).
- (1991), *Stammesrecht und Volkssprache, ausgewählte Aufsätze zu den Leges barbarorum*. Hrsg. von Dagmar Hüpper und Clausdieter Schott, VCH Acta humaniora, Weinheim (Stammesrecht und Volkssprache in karolingischer Zeit, s. 148 ff.).
- Schrader, O. (1917–1923), *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* 1 Bd. 2 Aufl. Hrsg. von A. Nehring, Walther de Gruyter & Co, Berlin und Leipzig.
- Sigurðarkviða, se *Edda*.
- Skaare, K. (1976), "Øre", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Stenberger (1961), "Hacksilver", *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Allhem, Malmö.
- Tacitus, se Önerfors.

The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. Edited by T. F. Hoad, Oxford University Press, Oxford 1986.

Torp, Alf (1919), *Nynorsk etymologisk ordbok*, Aschehoug & Co, Kristiania, s. 886.

van Helten, W. L. (1907), "Zur Lexikologie des Altostfriesischen", s. 74, *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, Afdeeling Letterkunde. Nieuwe Reeks Deel IX, J. Müller, Amsterdam.

Wessén, Elias (1960), *Våra ord*, Norstedts, Stockholm, s. 500.

– (1991), *Våra ord*, Norstedts, Stockholm, 2 tillökade uppl., 7 tr., s. 528.

Vølundarkviða, se *Edda*.

Yngre Västgötalagen, se *Samling af Sweriges Gamla Lagar*

Äldre Västgötalagen, se *Samling af Sweriges Gamla Lagar*

Önnerfors, Alf (1960) utg., Tacitus, Publius Cornelius *Germania*, *originalalets text med svensk tolkning*, Natur och kultur, Stockholm, s. 38 f.

Förkortningar

DN	Diplomatarium Norvegicum
GrágK	Grágás Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det Kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen
GrágSt	Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol. Staðarhólsbók
Grág II	Grágás, Stykker som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol. Skálhóltsbók, udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat
GregoriusHF	Gregorius av Tours (d. 594 e. Kr.) <i>Historia francorum</i> , se Erikson (1963)
GulL	Gulatingslagen
Ine	Das Gesetzbuch der Könige Ælfred-Ine
NGL	Norges Gamle Love
YVgL	Yngre Västgötalagen
RB	Rättlösabalken
ÄVgL	Äldre Västgötalagen
Md	Om mandrâp
SB	Slagsmålsbalken
V	Om vådasår